

трапляється при читанні творів М. Конопніцької, може завести на бездоріжжя [3: т. 48: 402].

Ось таким – іноді відверто гострим, іноді наскрізь лояльним критиком постає перед нами “майстер скрупульозного аналізу” І. Франко у своїй оцінці творчості видатної польської поетеси М. Конопніцької. Ті численні похвали, високі і зважені, без сумніву, він адресує поетесі заслужено за її вагомий внесок у розвиток польської літератури, за її непересічний поетичний талант, бо ж і насправді “з старшого покоління палає та пишається одна тільки зоря – Конопніцька” [3: т. 31: 397]. Але й ті критичні зауваження, аргументовані й лаконічні, висловлені не задля образи, а для ще більшого піднесення її поетичного генія, у якому потрібно відділити правдиве зерно від полови, – усе це вимоглива настанова українського Мойсея і до М. Конопніцької, і до себе, і до інших: інтенсивно, невисипущо працювати над самим собою задля блага свого народу і розвитку його національної літератури.

Література:

1. Денисюк І. Франкознавство: здобутки, втрати, перспективи // Іван Франко – письменник, мислитель, громадянин: Матеріали Міжнародної наукової конференції. – Львів, 1998.
2. Мельник Я. З останнього десятиліття Івана Франка. – Львів, 1999.
3. Франко І. Збір. творів: У 50 томах. – К., 1976–1986.

Марія Войціцька (Львів)

Іван Франко та Олександр Пипін

З Олександром Пипіним Іван Франко жодного разу у своєму житті не зустрічався, не був знайомий з ним особисто, але, незважаючи на це, вони дуже поважали і цінували один одного. І це не випадково, бо обидва мали спільні ідеї, однакові прагнення – якнайбільше прислужитися рідному народові та літературі.

Ще будучи на студентській лаві, І. Франко ознайомився з працями О. Пипіна. Кожного разу, читаючи їх, відкривав для себе щось нове і невідоме. У цьому чоловікові він вбачав не лише талановитого вченого, але й свого вчителя і наставника, на якого рівнявся, у якого пізніше проситиме допомоги і поради.

О. Пипін (1833–1904) – визначний російський історик літератури і фольклорист, представник культурно-історичної школи, дійсний член Петербурзької академії наук і НТШ. Народився у місті Саратові. Батько походив із дворян, мати зі священничої сім’ї, був двоюрідним братом М. Чернишевського. Навчався в саратовській гімназії, потім у Казанському університеті, де у 1853 році став кандидатом історико-філологічного факультету. Ще студентом надрукував свою першу працю “Словарь къ новгородской летописи” у “Збірнику Академії Наук”. Зосередивши свої наукові

зацікавлення на давній російській повісті, О. Пипін у 1857 році захистив магістерську дисертацію на тему: “Очерки литературной истории старинных повестей и сказок русских”. У ній уперше подано історію руської повісті, починаючи від запозичених візантійських та південно-слов’янських джерел і закінчуючи повістями, які склалися під західним впливом.

У 1858 році О. Пипіна відрядили на два роки за кордон, щоб підготуватися до роботи на кафедрі історії європейських літератур. Під час цієї подорожі він побував у багатьох слов’янських країнах, після чого з’явилися його праці “Из Венеции”, “Из Флоренции”, які були надруковані у “Современнике” за 1859 рік. Повернувшись 1860 року до Петербурга, він посів місце на кафедрі руської літератури в університеті і видав “Ложные и отреченные книги русской старины” (1861).

У листопаді 1861 року О. Пипін подав у відставку у зв’язку зі змінами в житті університету після студентських заворушень, викликаних введенням нових правил (матрикул) і обов’язкового для всіх студентів внеску за прослуховування лекцій.

З цього часу і до кінця свого життя інтенсивно займався літературною діяльністю. З 1863 року брав участь у виданні журналу “Современник”. Став членом редакції журналу, а з 1865 до 1866 року разом із М. Некрасовим – відповідальним редактором. На ті часи припадають його праці про апокрифічну літературу, на яку він одним із перших серед російських учених звернув увагу.

Із середини 60-х років і особливо після закриття “Современника” О. Пипін деякий час вів перекладацьку діяльність. У 90-х роках за його редакцією виходить “История немецкой литературы” Шерера, спільна праця О. Пипіна і В. Спасовича “Обзор истории славянских литератур”. У 1874–1881 роках ця книга вийшла другим виданням у значно переробленому і розширеному вигляді під заголовком “История славянских литератур”. Ця велика праця на той час була єдиним і грандіозним викладом тисячолітньої історії літератури західних і південних слов’ян. Цінна вона була не лише як підсумок того, що було зроблено в галузі вивчення духовного життя слов’янства, але й тим, що викладена справді науковим методом. О. Пипін ставився з великою повагою до духовного складу кожної із окремих слов’янських народностей.

Із заснуванням “Вестника Европы” (1867) О. Пипін став одним із головних і найвидатніших його діячів, і як член редакції, і як найбільш плідний співробітник журналу. Майже у всіх книгах протягом 30-ти літ свого існування журнал друкував праці О. Пипіна. Значна частина цих статей увійшла у число окремо виданих творів: “Белинский, его жизнь и переписка” (1876), “История русской этнографии” (4 т., 1890–1891), “История русской литературы” (1898), “Русское славяноведение в XIV ст.” (1889), “Панславизмъ въ прошломъ и настоящемъ” (1879) та ін.

Біографія В. Белінського, яку частинами друкували у “Вестнике Европы” 1874 і 1875 роках, свого часу привернула до себе надзвичайну увагу.

Саме той факт, що О. Пипін так детально займався листуванням і біографією В. Белінського, і змусив І. Франка звернутися з листом до великого літературознавця.

Листування І. Франка та О. Пипіна припадає на кінець 80-х – початок 90-х років. Як відомо, 80-ті роки для І. Франка – це час інтенсивної журналістської діяльності, безуспішних спроб зреформувати “Зорю” і заснувати власний часопис, це початок вимушеної довголітньої “панщини” у польській ліберальній газеті “*Kurjer Lwowski*”, час фундаментальних наукових студій, наукового і художнього осмислення націотворчих ідей і їх реалізації, це час художньо-творчих задумів і планів особистого порядку, перерваних третім арештом 1889 року. Серед багатьох аспектів діяльності І. Франка у цей період можна виділити сюжет здобуття докторського ступеня і спроби одержати викладацьку роботу в університеті.

У колі його близьких цей план, гаряче схвалюваний дружиною поета, обговорювали ще перед арештом 1889 року. “Налягала на мене жінка, щоб я конче здавав екзамен докторський. Говорив я вже давніше про се діло з Огоновським, – писав він М. Драгоманову 23 листопада 1889 року, – взяв був зразу тему “Літературний рух русинів 1848 року”, до котрої у мене зібрано багато матеріалу. Та, оглядівшись, я побачив, що тема не відповідає головному постулатові Огоновського: “Прошу, щоб то була справді література, а не політика”. Ну, а у нас у 1848 році “справді літератури майже не було, а була тільки політика. Так само прийшлося покинути і другу тему, до котрої мене тягло, – політична поезія Шевченка 1840–1846 років” [4: т. 49: 219].

Для І. Франка ступінь доктора наук мав не стільки престижне значення (як першорядного дослідника літератури його на цей час уже знали не тільки в Галичині, а й в інших слов’янських землях), скільки практичне: по-перше, він відкривав можливість претендувати на порівняно стаке й спокійне місце в університеті (не завжди ж роз’їжджати йому як кореспондентові “*Kurjera Lwowskiego*” по селах і містах Галичини і висиджувати на різних судових процесах за 85 гульденів щомісячно), а також надавав трибуну для постійного впливу на молодь, ступінь доктора наук в Австрії забезпечував політичне право голосування та обирання депутатом. На початку 80-х років І. Франко почав працювати над докторською дисертацією і здійсненням давніх планів – написанням низки наукових праць, присвячених творчості Т. Шевченка. Початок цій роботі було покладено у 1881–1882 роках розвідкою “Причинки до оцінення поезій Тараса Шевченка”, що складалася з двох частин. У 1886 році І. Франко опублікував ще дві праці: “Шевченко героєм польської революційної легенди” і “Новонайдені твори Т. Шевченка”. Саме праця над захистом дисертації про політичну поезію Т. Шевченка 1840–1846 років спонукала І. Франка вперше звернутися до О. Пипіна. У листі від 23 січня 1888 року він писав: “Не прогнівайтесь, що хоч незнакомий Вам, смію звернутися до Вас з просьбою і зацікавити Ваш дорогий час своїм писанням. Відважився я на се тоді тільки, коли побачив, що в питаннях, котрі мене зацікавлюють, ... іменно у Вас найскорше буду міг найти те, чого мені треба” [4: т. 49: 137].

Прочитавши працю О. Пипіна про життя В. Белінського, в І. Франка з’явилося запитання: звідки взялася політична поезія Т. Шевченка? Адже з опублікованих

уривків листів В. Белінського було видно, що в ту пору між чільними російськими людьми багато говорилося і писалося дещо такого, що справді могло наткнути Т. Шевченка на написання його політичних поем.

Також І. Франка цікавило, які гуртки були в Петербурзі у 1838–1846 роках, як виглядав тодішній гурток українців і які були його взаємини з іншими. Оскільки М. Щепкін, товариш В. Белінського, був у великій приязні з Т. Шевченком, то чи нема яких слідів знайомства В. Белінського з Т. Шевченком? Ці та багато інших запитань ставив І. Франко у своєму листі, сподіваючись, що відповіді на них допоможуть йому в написанні дисертації.

Відповідь від О. Пипіна не забарилася. Щодо біографії Т. Шевченка, то він не дав якихось нових даних, які б могли прислужитися І. Франкові, радив лише, якою літературою йому варто скористатися. Але з листа дізнаємося про цікаву деталь, яка стосується праці О. Пипіна “Белинский, его жизнь и переписка” (1876). Виявляється, один із листів В. Белінського, який стосується арешту і заслання Т. Шевченка, не був надрукований взагалі. “Я не напечаталъ этого письма – потому что оно потребовало бы слишкомъ долгихъ и по нашимъ условіямъ не совсемъ удобныхъ толкований”, – так пояснив свій вчинок О. Пипін. А крім того, цей лист не лише не виявляє ніякого співчуття до долі Т. Шевченка, але навпаки, проникнутий великою ненавистю проти українського поета.

Цей факт викликав у І. Франка неабиякий інтерес, і вже через рік він знову звернувся до О. Пипіна з проханням надіслати йому копію цього листа. Задумавши до 29-х роковин смерті Т. Шевченка видати маленькою книжечкою деякі маловідомі факти з життя Т. Шевченка, І. Франко вважав, що саме цей лист відкриє багато досі невідомого.

Але, на жаль, О. Пипін змушений був розчарувати І. Франка. Лист В. Белінського, яким він цікавився, був написаний десь у грудні 1847 року до П. Анненкова, ґрунтувався на суцільних чутках і не містив ніяких історичних фактів стосовно біографії Т. Шевченка.

До того ж, у цьому листі В. Белінський негативно відгукувався не лише про Т. Шевченка, але й про всю українську літературу загалом, називаючи її “провинциализмомъ, который бесплодно отвлекаль умы от общихъ вопросовъ”.

Отож, лист В. Белінського, яким так цікавився І. Франко, не дав йому ніякої нової достовірної інформації щодо біографії Т. Шевченка. Але це вже не було так суттєво для нього, бо врешті він зовсім змінив тему своєї дисертації.

Але дружні стосунки цих двох великих людей на цьому не вичерпалися. Про це свідчить той факт, що І. Франко надсилав О. Пипіну книжки “Літературно-наукової бібліотеки”, які на той час він видавав у Львові.

Із листування І. Франка з іншими особами видно, що він зі свого боку високо і належно оцінював праці О. Пипіна. У листі від 27 листопада 1883 року він писав М. Драгоманову, що в етнографічно-статистичному гуртку використовуватиме праці з етнографії О. Пипіна [5: т. 20: 191]. У процесі вивчення історії української літе-

ратури дораджував Е. Ожешко користуватися Пипіновим “Обзором слов’янських літератур” [5: т. 20: 391].

6 листопада 1887 року І. Франко повідомляв М. Драгоманова, що запропонував учасникам етнографічно-статистичного гуртка готувати реферати на основі Пипінової статті “Про Україну і Білорусь” [5: т. 20: 352].

Слідкував він також за виходом нових праць, про що свідчить лист до М. Драгоманова із проханням вислати йому “Книжку о русских сказках” [2: т. 20: 484] і лист до А. Кримського від 7 жовтня 1893 року з проханням надіслати “Историю древнерусских повестей, сказок...” [5: т. 20: 484].

Високу оцінку творчості О. Пипіна і його значення для українського народу дав І. Франко у статті “Олександр Николаевич Пипін”, яка була опублікована у журналі “Світ”. У цій статті він зокрема говорить, що “...Пипін більше, ніж котрий-небудь другий з учених великоросів, і більше, ніж многі вчені українці, попрацював для українського письменства, для української історії і що задля того треба українцям знати і поважати його, як свого” [6]. І українці справді поважали його, як свого рідного, про що свідчить той факт, що у 1903 році, коли відбувалося святкування 50-літнього ювілею творчості О. Пипіна, оцінюючи його заслуги для українознавства і самого росту української національної ідеї, Наукове товариство імені Шевченка обрало його своїм дійсним членом. З нагоди цієї події І. Франко надіслав лист-привітання ювілярові не лише від себе, але й від усієї галицької громади. У своєму привітанні він ще раз високо підносить усі заслуги О. Пипіна перед українським народом.

На жаль, цей ювілей став останнім у його творчості, бо вже наступного року О. Пипін відійшов у вічність. Він помер 9 грудня 1904 року у Петербурзі. У “Хроніках українсько-руського наукового Товариства імені Шевченка” І. Франко подав некролог про смерть О. Пипіна [7].

У фондах Інституту літератури імені Т. Г. Шевченка НАН України (відділ рукописів, ф. 3, № 1602, 1605) є два листи О. Пипіна до І. Франка, які вперше надруковані у “Науковому віснику музею Івана Франка у Львові”.

Листи О. Пипіна до І. Франка

№ 1

Петербургъ, Васильевскій Островъ, Средній проспектъ, 29.

Милостивый государь,

Я очень радъ былъ бы послужить Вамъ сведеніями¹, какиє Вамъ нужны, но боюсь, что ихъ не будетъ Вамъ достаточно. Кроме того, что Вы знаете про существующихъ біографій Шевченка, едва ли есть другіє даннныя, которыя могли бы осветить интересующую Васъ сторону литературной деятельности Шевченка. На первый разъ сообщу кое-что, что для Васъ можетъ быть любопытно.

Съ кружкомъ Белинского² Ш., сколько я знаю, не имель никакихъ связей. Статья

¹ У листі до О. Пипіна І. Франко запитував, чи є у нього якісь відомості відносно того, звідки взялася політична поезія Т. Шевченка і хто з письменників міг вплинути на нього?

² Гурток В. Белінського – гурток, у який входили найобдарованіші студенти Московського університету того часу, які зазнали впливу німецької філософії і ще більше – впливу романтизму. Їхня основна характеристика – бажання бути не від “світу цього”, піднятися над брудною реальністю.

Б. о “Гайдамаках”¹ – рисуєть отношеніе Б. къ украинскому поэту. Дело в томъ, что кружок Б. поглощенъ былъ в то время такими общими и широкими вопросами об искусстве и действительности, что за ними не было места вопросу о местной литературе: она же была еще очень небогата въ то время и его тесно-этнографический интересъ и господство слишкомъ местныхъ ямщиковъ не были сочезственны для Б–го. Напомню Вамъ, что и в сочиненияхъ этого знаменитого писателя, принадлежавшего къ той-же школе 40-хъ годовъ, именно Тургенева, Вы стретите отголосъ того же несочувствія къ малорусскому движению, которое казалось провинциализмомъ – эти писатели думали, что на очереди стоятъ более существенные вопросы – общеизвестные.

Въ моемъ собраніи есть письма Б–го, относящеяся по времени ареста и ссылки Ш–ка: его письмо не только не выражаетъ никакого сочувствія къ судьбе Ш–ка, но напротив – проникнуто величайшимъ против него раздраженіемъ – вследствие техъ слуховъ, какіе ходили тогда о причинахъ этого событія. Я не напечаталъ этого письма – потому что оно потребовало бы слишкомъ долгихъ и по нашимъ условіямъ не совсемъ удобныхъ толкований.

В письмахъ Б–го къ Гребенке малорусский патриотизмъ последнего не имелъ никакой роли: для Б–го Гребенка былъ только русскій новеллистъ и одно время приятель.

Графъ Віелегорскій² (или Велегурскій, какъ его называли ранее) былъ из польского рода, но тоже не имевшій ничего польского в своихъ идеяхъ. Этогъ В. (Михаиль) былъ просто богатый придворный аристократъ, светского образованія, но любитель искусства и отчасти литературы и по характеру добрый человекъ. В идейномъ отношеніи = 0.

Для изученія развитія Ш–ка Вамъ надо обратить вниманіе на вышедшую недавно книгу на русскомъ языке. Изданіе “Кіевская старина” (Кіевъ, 1888, V, 744). Вы вероятно вречали эти вещи въ “К. старине” последнихъ годовъ, теперь они собраны вместе и представляютъ между прочимъ множество любопытного в биографическомъ отношеніи.

Относительно занимающего Васъ вопроса есть одинъ живой свидетель, без сомненія много знающій, но столь мудреный, что не знаю, можетъ ли изъ него быть извлечено что-нибудь правдивое. Это г. Пантелеймонъ Кулишъ.

Вы спрашиваете еще о Щепкине. Я еще знавалъ его – глубокимъ старикомъ. По происхожденію онъ былъ малоросъ, образованный какъ самоучка, великий художникъ – актеръ, отличный знатокъ русского быта и замечательный рассказчикъ. Это былъ человекъ чрезвычайной популярности, всюду известный и любимый. Вы

¹ В. Белінський опублікував гостро негативну рецензію у пародійному стилі, вбачаючи у поемі лише вульгарність, штучність, малоросійські літературні штампи.

² Віельгорський Михайло (1788–1856) – російський композитор, граф. Один з організаторів лотереї, у якій розіграно портрет В. Жуковського роботи К. Брюллова (нині зберігається в НМТШ) і на ці кошти викуплено українського поета з кріпацтва. Згадки про М. Віельгорського знаходимо у повістях Т. Шевченка “Художник”, “Прогулка с удовольствием и не без морали”.

встретите рассказы о немъ и у Герцена (“Повести и думы”) и у Сергея Аксакова. Политикомъ онъ конечно не былъ, зато Малороссію и зналъ и любилъ.

Въ названныхъ Вами статьяяхъ (“Очерки Гогол. Періода”, статья Скабичевского¹) и занимающемъ Васъ предмете совсемъ не говорится.

Если Вамъ представятся еще какие-нибудь вопросы ко мне, буду очень радъ Вамъ содействовать сколько могу. Вамъ преданный

А. Пыпин

21 января 1888 г.

№ 2

Петербургъ, 11 марта 1890 г.

Милостивый государь!

Извините, что я такъ замедлилъ ответомъ на Ваше письмо: была спешная работа, отнимавшая мне время, да кроме того надо было разыскать в моихъ, довольно многочисленныхъ бумагахъ, то письмо Белинского, о которомъ Вы говорили.

Это – письмо Б. къ Анненкову², по видимому отъ декабря 1847 (точной даты нетъ). Вы, к сожаленію, не могли бы дать никакихъ историческихъ указаній относительно Шевченка. Дело в томъ, что Б. сообщаетъ своему пріятелю, жившему не в Петербурге, слухи, дошедшіе до него о Шевченке: слухи состояли въ томъ, что Ш. написалъ “два пасквиля”, одинъ на императора, одинъ на императрицу. Самъ Б., этихъ вещей не видалъ. По “слухамъ”, император не обратилъ внимание на то, что относилось къ нему самому, но былъ очень раздраженъ темъ, что относилось к им-це, которая ничего Ш-у не сделала. Б. негодуетъ на Ш., предполагая у него здесь дикую необузданность. Затемъ, опять конечно по слухамъ, Б. сообщаетъ, что Ш. послали на Кавказъ даромъ.

Какъ Вы знаете, эти данные не точны и письмо Б. (которого я не считалъ нужнымъ поместить в біографіи Б.) имелъ только относительный интересъ, указывая и сочувственное отношеніе Б. къ Ш. Мне случалось указывать в печати вообще несочувственный взглядъ Б. на малорусскую литературу этого времени, и объяснить причину этого взгляда. Б-му малорусская литература казалась провициализмомъ, которой бесплодно отвлекалъ умы отъ общихъ вопросов, которые казались ему более настоящими для тогдашнего общества, именно вопросовъ просвещения и общеизвестной критики. Такіе необузданности, какіе онъ предполагалъ у Ш., казались Б-му не симпатичные сами по себе, и вредны, потому что раздражали правительство противъ литературы. При этомъ Б. имелъ еще в виду известную книжку Кулиша об исторіи Украіны, из-за которой произошла тогда цензурная исторія.

О самомъ Кирило-Мефодіевскомъ кружке Б. очевидно ничего не зналъ. Въ его письмахъ я не нашель на это никакого намека.

¹ Идетъся про статті російського критика й історика літератури Олександра Михайловича Скабичевського (1838–1910): “Живая студия (Вопросъ народности в литературѣ)” (1869), “Беседы о русской словесности. Критическіе письма” (1876–1877).

² Анненков Павло Васильович (1812–1887) – літературний критик, належав до гуртка Белінського.

Вотъ все, что можно извлечь из письма Б. относительно Ш. Вы согласитесь, что издавать такое письмо, основанное на слухахъ или незнанію фактов, было бы просто излишне.

“Литературно-научовой бібліотеки” я, къ сожаленію, не получалъ. Галицкіе книги доходятъ сюда не весьма исправно: иногда я получаю ихъ, иногда нетъ, иногда для полученія ихъ надо спеціально обращаться в иностранную цензуру. Я былъ бы конечно чрезвычайно Вамъ благодаренъ за Вашу любезность, но при посылке я просилъ бы Васъ извещать меня тогда, же, что мне послана такая-то книга, чтобы я могъ, зная книгу, обращаться за ней в иностранную цензуру.

Вамъ преданный и готовый къ услугамъ.

А. Пыпин.

Література:

1. Бородин В. До цензурної історії першого видання поеми “Гайдамаки” // Збірник праць 15-ї наукової шевченківської конференції. – К., 1968.
2. Ланевський В. Знахідка нового листа Т. Г. Шевченка // Червоний шлях. – 1926. – № 2.
3. Українська літературна енциклопедія. – К., 1995.
4. Франко І. Збір. творів: У 50 томах. – К., 1976–1986.
5. Франко І. Збір. творів: У 20 томах. – К., 1955–1956.
6. Франко І. Олександр Пипін // Світ. – 1881. – Ч. 3.
7. Франко І. Олександр Пипін. Некролог // Хроніки українсько-руського наукового Товариства імені Шевченка. – 1905. – Вип. I. – Ч. 21.
8. Энциклопедический словарь // Издатели Брокгаузъ Ф. А., Ефронъ И. А. – СПб., 1898.

Василь Грещук (Івано-Франківськ)

Листи Бодуена де Куртене до Івана Франка як літературознавче джерело

Про листування Івана Франка з Бодуеном де Куртене відомо давно. В останньому томі двадцятитомного видання творів опубліковані переклади з польської мови п’яти листів І. Франка до Бодуена де Куртене від 5. IX. 1896 року, 27. I. 1898 року, другої половини лютого 1898 року, 19. VI. 1900 року, та від 19. I. 1904 року. Оригінали цих листів з перекладами, а також ще один лист від 18. II. 1904 року надруковані в п’ятдесятому томі зібрання творів І. Франка. Вони вже стали предметом наукових досліджень [1]. Однак не менш важливими для з’ясування творчих взаємин, наукових контактів цих двох великих людей, для філологічного джерелознавства, висвітлення тогочасних складних питань літературного процесу та суспільно-політичного, наукового й культурного життя є листи Бодуе-